

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 2, May 2023

www.historystudies.net

ATATÜRK DÖNEMİNDE SURİYE: FEDERASYON FİKRİNDEN AYRIŞMAYA İLİŞKİLERİN 20 YILI (1918-1938)

*Syria in the Ataturk Era: 20 Years of Relationships From Federation Idea
to Disintegration (1918-1938)*

Dr. Ahmet Emin Dağ ^{ID}

Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF)

ahmetemindag@gmail.com

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 30.08.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date : 25.04.2023
DOI Number ^{doi} : 10.9737/hist.2023.1127

Atıf – Citation:

Ahmet Emin Dağ, "Atatürk Döneminde Suriye: Federasyon Fikrinden Ayrışmaya İlişkilerin 20 Yılı (1918-1938), *History Studies*, 15/2, May 2023, s. 197-220.

International Journal of History
Studies is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

We Use Plagiarism Detection

Crossref ^{doi}

OPEN ACCESS

ATATÜRK DÖNEMİNDE SURIYE: FEDERASYON FİKRİNDEN AYRIŞMAYA İLİŞKİLERİN 20 YILI (1918-1938)

Syria in the Ataturk Era:

20 Years of Relationships From Federation Idea to Disintegration (1918-1938)

Dr. Ahmet Emin Dağ

Öz

Kurucu lider olarak Atatürk'ün izlediği dış politika, yabancı işgale karşı verilen bağımsızlık mücadelesini temsil ederken, diğer yandan yeni cumhuriyeti o günün devletler ailesi içinde saygın bir yere taşıma amacı çerçevesinde şekillenmişti. Bu dış politikanın uygulandığı yerlerden biri olarak, en uzun sınıra sahip olduğumuz Suriye ile kuruluş yıllarındaki ilişkiler, hem dönemin dış politik önceliklerini anlamak hem de iki ülkenin ulus inşa dönemindeki kesişim noktalarını görmek açısından önemlidir. Türkiye ile Suriye arasında bir federasyon kurulması, Misâk-ı Millî üzerinden yürütülen tartışmalar ve sınırların çizilmesiyle birlikte ayrışan toplumlar özelinde karmaşık ve dinamik bir dönem yaşanmıştır. Bu sürecin kumandasında bulunan Atatürk'ün Suriye stratejisi, Anadolu'nun kaderini doğrudan etkilediğinden, taktiksel geri çekilmeler dışında herhangi bir ihmal ve yanlış kaldıramayacak önemdedir. Bu nedenle Suriye ile ilk yıllar gündeme gelen federasyon düşünceleri, çok geçmeden dönemin koşullarının gerektirdiği gerçekçi yaklaşımla değişmiştir. Bu değişimi etkileyen önemli dinamiklerin başında Türkiye'yi yaklaştırmakta olan büyük savaş öncesi kendi ayakları üzerinde tutma ve Avrupalı güçlere karşı denge kurma ihtiyacı gelmektedir.

Anahtar kelimeler: Suriye, Atatürk dış politikası, Türkiye-Suriye ilişkileri

Abstract

As the founding leader, Atatürk's foreign policy, while representing the struggle for independence against foreign occupation, was shaped within the framework of the aim of carrying the new republic to a respectable place in the family of states of that day. As one of the places where this foreign policy is implemented, the relations with Syria, with which we have the longest border, in the years of its foundation, are important both in terms of understanding the foreign policy priorities of the period and seeing the intersection points of the two countries in the nation-building period. With the establishment of a federation between Turkey and Syria, the discussions carried out over Misâk-ı Millî and the drawing of borders, a complex and dynamic period has been experienced in particular for segregated societies. Since Atatürk's Syria strategy, who was in command of this process, directly affected the fate of Anatolia, it was important that it could not afford any omissions and mistakes, except for tactical retreats. For this reason, the federation ideas that came to the fore with Syria in the first years soon changed with the realistic approach required by the conditions of the period. One of the most important dynamics affecting this change is the need to keep Turkey on its feet before the upcoming great war and to balance it against the European powers.

Keywords: Syria, Ataturk's foreign policy, Turkish-Syrian relations

Giriş

Atatürk dönemi dış politikası oluşurken, milli mücadelenin yaşandığı ve zafere taşındığı 1919-23 arasındaki dört yıllık dönem ile 1920-38 arasındaki dönemin kendi içindeki koşulları farklı şekillenmiştir. Atatürk dönemi dış politikasının biçimlenişi anlamında ilk dört yıllık dönemi devletleşme süreci olarak özetlemek gerekirse, 1923'ten sonraki Cumhuriyet dönemini, bir devletin uluslararası ve bölgesel güç olma mücadelesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Atatürk dış politikasının yukarıdaki dönemsel karakterini belirleyen en önemli motivasyon ise kuşkusuz Misâk-ı Milli belgesi ile somutlaşan anayurdun tam bağımsızlaşması ve güçlü bir aktör olarak o günün devletler ailesi içinde yerini almasıydı. Savaştan yenik çıkmış bir imparatorluğun mirasçısı olarak kurulan yeni Cumhuriyetin dış politika ilkeleri belirlenirken bu geçmişin ağır yükü hep kendini hissettirmiştir.

Savaş sonrası yapılan mütareke koşullarına rağmen galip devletlerin hemen hiç biri anlaşmalarda öngörülen koşullara uymamış ve imparatorluk topraklarını hızlı bir şekilde aralarında paylaşmaya başlamıştı. Anadolu coğrafyasının da işgali hızlanınca, anayurdunu korumak üzere bütün bir millet ayağa kalkmış ve bedeli ağır olsa bile özgürlüğünü korumasını bilmişti. Bu nedenle bir lider olarak Atatürk tarafından uygulanan dış politika bir yandan bu mücadeleyi gözetmiş, öbür yandan da ulusal kazanımları uluslararası alanda temsil misyonu görmüştür.

Bu anlamda Atatürk dönemi Türk dış politikası oluşurken en uzun sınırlarımızın olduğu Suriye ile ilgili siyasi, ekonomik ve hukuki tartışmalar önemli bir başlığı oluşturmuştur. Atatürk döneminde Suriye bağımsız bir devlet olmadığı için ilk 2-3 yıllık dönem hariç ilişkiler, büyük oranda, Fransa ile ilişkiler bağlamında yürütülmüştür. Suriye'de 1918'den sonra kurulan Arap krallığı ile ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiş ve prensipte Suriye'nin bağımsızlığını desteklemekle birlikte Atatürk, o ülke sınırları içinde kalan Türk unsurlar konusundaki hassasiyetini hep korumuştur. Türkiye-Suriye federasyon tartışmaları da ciddi olarak bu ilk kuruluş yıllarında gündeme gelmişti.

Bununla birlikte 1920 yılından sonra Fransa işgaline giren Suriye ile ilişkilerin doğası tümüyle değişmiştir. Sınırın hemen dibinde Avrupalı emperyalist bir devlete komşu olmanın getirdiği tetikte olma hali, Atatürk dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerinin en temel özelliği haline gelmiş ve tüm diplomasi pazarlıkları bu anlayışla yürütülmüştür.

Bu dönem Suriye ile ilişkiler konusunda kuşkusuz yapılmış farklı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar genellikle ya sadece Türk kurtuluş mücadelesini öne çıkarmakta ya da sadece Sancak meselesine odaklanmaktadır. Atatürk dönemi Suriye ile ilişkiler konusunda, hem Türkiye'nin içinden geçtiği o günkü tarihsel dönemeci ve hem de Suriye'nin içinde bulunduğu dönüşümü birlikte ele alarak, ikili ilişkilerin nasıl bir evrilme yaşadığını bütüncül olarak ortaya koyma konusunda bir ihtiyaç bulunmaktadır. Atatürk'ün Birinci Dünya Savaşı'nda bölgeyi savunan son komutan olarak bölgeyle özel ilişkisi göz önüne alındığında, o dönem Suriye ile yakınlaşma ve ayrışma dinamiklerinin yeni çalışmalar ışığında bir kez daha yorumlanması kaçınılmaz görünmektedir.

1. Atatürk Dış Politikasının Genel Karakteri

Atatürk döneminin ilk yıllarında, bağımsızlık mücadelesini başarıya ulaştırmak önceliğini korurken, dış politikada yürütülen çabaların tümü, bu bağımsızlığın devamı olarak, siyasi tanınma amacına hizmet ediyordu.¹ O dönem kendi ayakları üzerinde yeni durmaya başlayan

¹ Mehmet Gönlübol-Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bakış", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, 1985, s. 451-474.

genç cumhuriyetin en fazla ihtiyaç duyduğu konu kuşkusuz sınırları içinde güvenli bir yapı oluşturmaktır. Bu amaçla, çevre coğrafyada geçmişten gelen düşmanlıkları törpüleyip en azından saldırmazlık durumunu garanti edecek statü oluşturmak temel hedefti. Bu çerçevede Atatürk'ün 1930'lara kadar yaptığı ikili ve çok taraflı anlaşmaların tümü; iyi komşuluk, tarafsızlık, saldırmazlık, dostluk ya da sınırlara saygı gibi temaları taşıyordu.²

Bu çerçevede, var olan siyasi sınırların tanınması konusunda stratejik bir aşama olarak sadece 1921 yılında 4 ayrı barış anlaşması imzalanmıştır. Bunlar içinde Şubat 1921 tarihinde Ermenistan ile³, Mart 1921 tarihinde Afganistan ile⁴, yine Mart 1921 tarihinde Sovyetler Birliği ile⁵, Ekim 1921 tarihinde Fransa ile⁶ ayrı ayrı barış anlaşmaları imzalanmıştır. Ardından doğu sınırlarımızın şekillenmesi ve güvenliği bakımından, Ermenistan'dan sonra, 1922'de Azerbaycan ve Gürcistan ile dostluk anlaşması imzalanmıştır.⁷ Atatürk dönemi dış politikasının en önemli sınama alanlarından biri olan Lozan sonrasında devletin önceliklerine uygun olarak komşu tüm ülkelerle sınır meselelerini tamamen halletme ve ülkenin sınırlarını garanti altına almak üzere bir dizi anlaşmalar devam etmiştir. Bu çerçevede, 1925'te Bulgaristan ile dostluk anlaşması,⁸ 1926'da İran ile dostluk ve güvenlik anlaşması,⁹ 1926'da Suriye ve Lübnan adına Fransa ile dostluk ve iyi komşuluk anlaşmaları,¹⁰ yine 1926 yılında Irak Türkmenlerini ve Musul'u da ilgilendiren önemli bir sınır anlaşması İngiltere ile imzalanmıştır.¹¹

Atatürk, 1920'li yıllar boyunca ikili anlaşmalar ile bir yandan Türkiye'nin sınırlarını garanti altına almaya çalışırken, diğer yandan da Lozan sonrası Batı ülkeleri ile ilişkileri yeniden inşa ederek genç cumhuriyeti saygın bir uluslararası aktör haline getirmenin hesabını yapıyordu. Bu çerçevede, İngiltere ve Fransa ile yapılan anlaşmaların yanı sıra, Amerika ile ilişkilerin başlaması ve geliştirilmesi konusunda ilk anlaşma 1927 yılında imzalandı.¹² Bu anlaşma ile ilişkiler hızlı bir şekilde başlamış, 1930'lu yıllar boyunca denizlik, ticaret, ortak çıkarlar, elçilikler atanması gibi konularda birçok ikili düzenleme ve anlaşmalar yapılmıştır.¹³

Batılı ülkelerle ilişkilerin karşılıklı tanıma ve iyi niyet ilkelerine bağlı olarak geliştirilmesi konusunda 1928 yılında İtalya ile önce tarafsızlık sonrasında bazı ege adalarının durumuna ilişkin deniz sınırı anlaşmaları imzalanması dönemin ruhuna uygun bir dış politik hamle

² Anlaşmaların tam listesi ve metinleri için bkz: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

³ Hasan Demirci, "Ermenistan'ın Bolşevikleşmesi Sürecinde Türk-Ermeni İlişkilerine Bir Bakış (1920-1921)", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S. 51, 2015, s. 301-327.

⁴ Hasan Özlü, "Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması' Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, s. 31-46.

⁵ Vefa Kurban, "16 Mart 1921 Moskova Antlaşmasına Türk ve Rus Kaynaklarına Göre Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, 2014, s. 143-157.

⁶ Bilge Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 23, 1992, s. 273-308.

⁷ Şaban Ortak, "Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve SSCB Arasında 9 Temmuz 1922'de İmzalanan Konsolosluk ve Aile Hukuku Anlaşmalarının Türkiye-Ermenistan İlişkileri Açısından Önemi", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 3, S. 6, 2016, s. 1-16.

⁸ Hamza Eroğlu, "Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Antlaşması", *Belleten*, C. 51, S. 201, 1987, s. 1339-48.

⁹ Hilal Akgül, "Rıza Han'ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye Ziyareti", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü), S. 7, 2005, s. 1-42

¹⁰ Müzehher Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918 -1940)" *Belleten*, C. 82, S. 295, 2018, s. 1153-1174.

¹¹ Erşat Hüzmüzlü, "İngiltere'nin Musul Vilayeti Siyaseti: Türkmenlerin Konumu", (ed Zekeriya Kurşun-Davut Hut, *Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti –Tarih, Toplum ve Siyaset-*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 177-189.

¹² Ahmet Özgiray, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siyasi İlişkiler (1923-1938)", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 15, S. 43, 1999, s. 53-73

¹³ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, s. 320-322.

olmuştur.¹⁴ Benzer şekilde aynı yıl Belçika ile bazı hukuk anlaşmaları yürürlüğe girerken, Türkiye'nin "savaşların ulusal siyaset aracı olarak kullanılmasını önlemek" üzere yapılan Briand-Kellogg Paktı'na resmi olarak katılımı gerçekleşti.¹⁵

1920'li yıllar boyunca Atatürk dış politikasının genel karakterini etkileyen konu başlıklarından biri dış borçlar meselesiydi. Osmanlı'dan sonra bağımsız Türkiye Cumhuriyeti devletine yüklü bir dış borç miras kalmıştı.¹⁶ Dolayısıyla Atatürk döneminin önemli dış politika konularından birini bu borçların tasfiyesi ve geçmişte yabancılara tanınan ekonomik ayrıcalıklar oluşturuyordu.¹⁷ Borçlar meselesinin adil bir şekilde çözümü konusunda Lozan Konferansında orta yollu ve tüm tarafları ikna edecek bir formül üzerinde anlaşıldı. Buna göre, Birinci Dünya Savaşından önce alınan kamu borçlarının %40'ı (84,6 milyon lira) yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin omuzlarına kalmış, borcun diğer kısmı, Osmanlı topraklarında kurulmuş diğer devletlere bölüştürülmüştür.¹⁸

Bunun yanı sıra kapitülasyonlar, Duyunu Umumiye İdaresi ve yabancılara verilen diğer tüm haklar ortadan kaldırılırken, siyasi bağımsızlığın en önemli dayanaklarından biri olan ekonomik bağımsızlık yolunda stratejik bir mesele halledilmiş oldu.¹⁹ Konferans sonrası devam eden teknik müzakereler ardından nihayet 13 Haziran 1928 tarihinde Paris'te bir antlaşma imzalanarak borçlar mirasçı ülkeler arasında dağıtılmıştır.²⁰ Lozan görüşmelerinde üzerinde mutabık kalınmış olan %40'lık oranı Türkiye her yıl düzenli olarak ödeyip (1954 yılında) bitirmiştir.²¹

Atatürk döneminde, dış politika gündemini oluşturan konulardan biri de kendilerine güvenilir bir yurt olarak gördükleri Anadolu coğrafyasına yaşamak üzere gelen göçmen ve mübadiller meselesiydi. Aslında Osmanlı'nın son asrındaki krizler nedeniyle, Anadolu'ya başta Kırım, Kafkasya, Rusya'nın değişik bölgeleri ve Balkanlar olmak üzere değişik coğrafyalardan yüzbinlerce göçmen sığınmıştı.²² 1923-1938 yılları arasında da ülkeye Yunanistan, Bulgaristan ve Kafkasya'dan yeni göçler yaşanmıştır. Bu döneme dair farklı sayılar ileri sürülse de – Yunanistan'la gerçekleştirilen nüfus mübadelesi hariç - sadece 1923-1938 arası dönemde Balkanlardan 400 binin üzerinde göçmen kabul edilmiştir.²³

Bununla birlikte, Atatürk dönemindeki en önemli göç meselesi, Yunanistan ile yapılan mübadele olmuştur. Mübadele konusu, Lozan Barış Konferansı sırasında ele alınmış ve Batı Trakya'daki Türkler ile İstanbul'daki Rumlar kapsam dışında tutulmak şartıyla, Türkiye'deki Rumların Yunanistan'a, bu ülkedeki Türklerin de yeni Türkiye'ye nakledilmesi kabul edilmiştir. Sonrasında 30 Ocak 1923 tarihinde, 19 maddeden oluşan "Yunan ve Türk Halklarının

¹⁴ Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 31, S. 91, 2015, s. 69-92.

¹⁵ Erden Karaca, "Briand-Kellogg Paktı Etrafında Dünyada Barışı Tesis Etme Çabaları ve Türkiye", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 44, S. 2, 2020, s. 127-150.

¹⁶ Nedim Dikmen, "Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 2, 2005, s. 137-159.

¹⁷ Faruk Yılmaz, *Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Dış Borçları*, Berikan Yayınevi, İstanbul 2007, s. 60.

¹⁸ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*, s. 85.

¹⁹ Hatice Bahar Aşçı, "Lozan Barış Anlaşmasında Osmanlı Borçları Meselesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 6, 2016, s. 1649-1666.

²⁰ Seda Aydoğdu, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devleti Maliyesi ve Dış Borçlanma", *Management and Political Sciences Review*, C. 3, S. 1, 2021, s. 68-79.

²¹ Biltekin Özdemir, *Osmanlı Devleti Dış Borçları –Yüz Yıl Süren Cendere-*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2018, s. 144.

²² Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, çev. Bahar Tımaççı, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 20.

²³ Önder Duman, "Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 11, S. 43, 2009, s. 473-490.

Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” imzalanmış ve sancılı süreç fiilen başlamıştır.²⁴ Bu tarihten itibaren yasal ve toplumsal altyapıyı oluşturmak üzere birçok düzenleme yapılırken, Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşmasıyla 1 milyon civarı Rum giderken, 400 bine yakın Müslüman Türk Türkiye’ye gelmiştir.²⁵

Yürütülen dış politika süreçleri sayesinde Atatürk Türkiye’sinin uluslararası alanda hukuki varlığı giderek pekişirken 1930’lu yıllar uluslararası sistemde yeni dönüşümleri beraberinde getirmiştir.²⁶ Birinci Dünya Savaşı’nın yaralarını sarmaya çalışan uluslar zorlu bir geçiş dönemi yaşarken, 1929 büyük ekonomik buhranı tüm sosyoekonomik dengeleri sarsmıştı.²⁷ Böylesi bir dönemde Atatürk, hem yaklaşmakta olan risklere karşı hazırlık hem de Türkiye’nin güvenliğini pekiştirmek adına, özellikle yakın çevresinde yeni ittifaklar geliştirmeye başladı.²⁸

Yaklaşan büyük savaşın ayak sesleri giderek şiddetini artırırken Türkiye, kendi güvenliğine büyük bir uluslararası kalkan sağlayacağı düşüncesiyle 1932 yılında Milletler Cemiyeti’ne girdi.²⁹ Ardından 1934’te Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile Balkan Antantını kurarak bölgesel bir güvenlik çatısı oluşturmaya çalışmıştır. İtalya’nın 1935 senesinde Habeşistan’a saldırması üzerine Türkiye 1936 senesinde Akdeniz Paktına, 1937 senesinde de bazı Ortadoğu ülkeleriyle birlikte Sadabad Paktına imza atmıştır.³⁰

Aynı dönemde, sadece Avrupa’daki değişen güç dengeleri itibarıyla değil, aynı zamanda Avrupalı güçlerin kontrolündeki genel olarak Ortadoğu ile ilişkilerimizi etkileyen bir unsur olarak, Fransa ve İngiltere ile yakınlaşma siyaseti kendini hissettiriyordu.³¹ Önceki dönem oldukça düşük düzeyde seyreden Ortadoğu ve Arap ülkeleri ile ilişkiler, yeni rota arayışından ziyade denge politikalarının bir sonucu olarak geliyordu.³²

Genel itibarıyla bakıldığında Atatürk dönemi Türk dış politikasının ilk 10 yılındaki ilkelerini anlama açısından şu tespitleri yapmak mümkündür: Misâk-ı Millî ile somutlaşan ulusal sınırların korunması konusundaki hedeflerde *tutarlılık*, karşılaşılan herhangi bir dış politik problemin *soğukkanlılıkla çözülmesi*, diğer aktörlerle *diyaloğa açık olma* ve güç dengeleri konusunda *gerçeklik* gibi prensiplere dayanma. Bu prensipler doğrultusunda var olan sorunlara çözümler aranmış, gerektiği durumlarda da ittifaklara girilmiş ve “Yurtta Sulh cihanda sulh” ilkesi yukarıdaki stratejik hedefleri tamamlayıcı genel bir kabul olmuştur.³³

²⁴ Yücel Bozdağlıoğlu, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 180, S. 180, 2014, s. 9-32.

²⁵ Elif Zülal Saygın, “Atatürk Dönemi Göç ve İskân Politikaları”, *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, C. 9, S. 20, 2022, s. 1-18.

²⁶ Berkan Güngör-Fatmanur Aksöz, “1929 Dünya İktisadi Krizi, Otoriterleşen Devletler ve Türkiye’ye Yansımaları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 25, S. 1, 2021, s. 33-52.

²⁷ Erdem Yavuz, “1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye’ye ve Diğer Ülkelere Olan Etkisinin İstatistik Analizi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 14, S. 2, 2021, s. 377-390.

²⁸ Yaşar Semiz-Osman Akardere, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1-2, s. 301-313.

²⁹ Şayan Uluhan, “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne Girişi – Öncesi ve Sonrası”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 16, 2008, s. 237-258.

³⁰ İsmail Soysal, “Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937)”, *Belleten*, C. 45, S. 1, 1981, s. 95-156.

³¹ Mustafa Bıyıklı, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları –İki Dünya Savaşı Arasında-*, İstanbul, 2019, s. 269.

³² Hasan Duran-Ahmet Karaca, “Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 3, 2011, s. 203-216.

³³ Yılmaz Altuğ, “Foreign Policy of Atatürk”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 6, S. 16, 1989, s. 39-46.; Harun Semercioğlu, “Atatürk Döneminde İzlenen Bölgesel Güvenlik Politikası”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 2, 2015, s. 47-62.

2. İlk Dönem Suriye ile İlişkiler ve Federasyon Fikri

Cumhuriyetin ilanından sonra Türk dış politikasının temel hedefi, 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen Misâk-ı Millî ile ortaya konulduğundan, Atatürk'ün Ortadoğu ile ilişkilerinin çizgisi bu ilkelerin ışığında şekillenmiştir.³⁴ Dolayısıyla kendi ulusal hedeflerinin sınırlarını ortaya koymakla yetinmeyen Türkiye, Ortadoğu ülkeleri halklarının kaderlerini, kendi tercihleri ile belirlemesi gerektiği ilkesine sonuna kadar bağlı kalmıştır.³⁵

Söz konusu ülkelerin büyük bölümü İngiltere ya da Fransa işgalinde olduğu için, Ortadoğu ile ilişkiler bir anlamda doğrudan bu iki ülke ile ilişkilerden bağımsız değildi.³⁶ Mustafa Kemal Paşa, daha Birinci Dünya Savaşı sırasında Mısır-Filistin-Suriye savunma hattında önemli görevler üstlenmiş bir komutan olarak bölgenin Batılı sömürgecilerin işgaline girmesini önleme konusunda en fazla çaba harcayan isimlerden biri olmuştur. Askeri görevleri nedeniyle bulunduğu Suriye'nin yapısını çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, savaş sonrasındaki ateşkes koşullarını, sonradan ortaya çıkacak yeni durumlara avantajlı bir alt yapı hazırlayacak şekilde yorumlamıştır.³⁷

Birinci Dünya Savaşı'nda farklı cephelerde görev aldıktan sonra, 1917 yılı Haziran ayında Suriye bölgesini savunan 7. Ordu Komutanlığına atanması sonrasında bölgenin kaderi ile Mustafa Kemal Paşanın buluşmuş oldu. Komuta merkezini Halep'e kuran Mustafa Kemal Paşa, tüm Suriye bölgesinin savunmasında başarılı bir profil çizmiş olsa da savaşın genel sonucu itibarıyla Osmanlı ordusunun yenilmiş olması sebebiyle birliklerini savunma hattının gerisine çekmek zorunda kalmıştı. Ama görevi sırasında yerel halkla kurduğu ilişkiler ve örgütlenme ağı, sonraki dönemde Anadolu'ya güneyden gelecek saldırılar karşısında iyi bir savunma hattı oluşturacaktır.³⁸

Bu bağlamda Atatürk için Suriye aslında Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesinin geleceği açısından oldukça stratejik bir önem taşıyordu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadelenin diğer liderleri Suriye ile ilgili politikalarını belirlerken, konuya sadece Arap nüfusun yoğun yaşadığı bir vatan toprağı olarak bakmak dışında Anadolu savunmasına dair taktik ve stratejik bazı hedefleri de göz önünde bulundurmışlardır.³⁹

Sınırları o tarihte henüz tümüyle belli olmasa da mütarekenin oluşturduğu belirsizlik koşullarında Faysal bin Hüseyin, 1918'de İngilizlerin desteği sayesinde Suriye'nin büyük bölümü üzerinde kendi denetimini sağlayarak bir *quasi* devlet kurmayı başarmıştı. Ancak bölgenin kaderinin konuşulacağı Paris konferansına Suriye devlet başkanı olarak değil, babasını temsilen Hicaz Heyeti Başkanı olarak davet edilmesi, İngiltere ve Fransa'nın planlarının farklı olduğunu gösteriyordu.⁴⁰

Daha I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ve Fransızlar kendi aralarında imzaladıkları gizli anlaşmalarla Ortadoğu'nun paylaşım haritaları çoktan hazırlanmıştı. Bu haritalara göre Suriye

³⁴ Erol Kaya, "Misak-ı Milli'nin Sınırları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 8, 1997, s. 175-186.

³⁵ Mustafa Yahya Metintaş, "Suriye Coğrafyasında 1919 - 1921 Döneminde Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye-Fransa İlişkileri", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 1, 2019, s. 78-90.

³⁶ Pakize Çoban Karabulut, "Tek Parti Döneminde Suriye-Türkiye Dış Politikasında Fransa'nın Rolü", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 2, İstanbul 2021, s. 381-391.

³⁷ Figen Atabey, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 66, Bahar 2020, s. 63-90.

³⁸ Rahmi Doğanay, "Atatürk'ün Askeri Yaşamında Suriye Günleri", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 19, S. 55, 2003, s. 163-208.

³⁹ Oğuz Kalelioğlu, "Mondros Mütarekesinden TBMM'nin Açılışına Kadar Gelişen Olaylarda Mustafa Kemal Paşa'nın Liderliği", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 12, 2017, s. 21-36.

⁴⁰ Hediye Yılmaz Odabaşı, "Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922): Türk Millî Mücadelesiyle Ortaklıklar ve Ayrılıklar", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, Kasım 2018, s. 173-209.

bölgesi Fransızların denetimine bırakılacaktı.⁴¹ Ancak Fransız işgalinin başlamasından önce aynı bölge İngilizlerin diğer müttefiki Şerif Hüseyin ailesine Arap imparatorluğu kurmak üzere vaadildiği için, kent 1918 yılında, Arap güçlerinin denetimine girmiştir.⁴²

Buna karşın Fransızların, Ortadoğu petrolünden pay alma ve Ermeniler ile Lübnan Hristiyanları üzerinden bölge politikalarında daha fazla inisiyatif kazanma konusunda ayrı bir hesabı vardı.⁴³ Suriye toprakları, tam da bu üç amacı gerçekleştirebilecek en uygun coğrafi zemin durumundaydı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda sadece Suriye'yi işgal etmenin yeterli olmayacağını düşünen Fransızlar, Adana, Antep, Maraş ve Urfa gibi illeri de işgal etmek üzere Anadolu coğrafyasına hamle yapmıştır.⁴⁴

Ekim 1918 Mondros Mütarekesinin 16. Maddesi, Suriye'deki Osmanlı birliklerinin Halep'in kuzeyine Anadolu içlerine çekilmesinden ve terhisinden bahsediyordu.⁴⁵ Bu nedenle Türk ordularının buldukları mevziler gelecekte sınır hattını oluşturacağından, o sırada henüz Misâk-ı Millî dahi gündemde yokken Mustafa Kemal Paşa, yayınladığı yönerge ile Suriye'nin kuzey sınırının Lazkiye'yi Han Seyhun'a bağlayan ve oradan doğuya uzanan hat olduğunu yani Halep'in yüz kilometre güneyinden geçtiğini söylüyordu. Yine aynı yazıda, bölgede Türk nüfusun varlığına işaret ederek elde tutulmasının zorunluluğuna işaret ediyordu.⁴⁶

Misâk-ı Millî, aslında savaş sonrasında Araplarla oluşabilecek yeni ittifaklara kapı aralarcasına Arap halklarının self determinasyon hakkını kabul etmekte ve ince bir politika izleyerek, bu hakkın kullanılacağı yerlere ilişkin üç önemli kriter getirmekteydi: a) İlgili bölgelerde Arap çoğunluğunun varlığı, b) Bu insanların orada uzun süredir yerleşik olması ve c) Mütarekenin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde düşman ordularının işgali altında bulunması. Böylece, Suriye'de Türk nüfusun görece yoğun olduğu kuzey belgeleri ile Halep ve İskenderun gibi kentlerin geleceği halkoyuyla belirlenecek, buralar Arap toprakları olmaktan çıkarılıp, Misâk-ı Millî sınırları çerçevesinde kabul edilecektir. Bu ilkeler doğrultusunda hazırlanan Amasya, Erzurum ve Sivas kararlarında kuzey Suriye bölgesi milli sınırlar içinde değerlendirilmiştir.⁴⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da bağımsızlık mücadelesini örgütlemeye çalıştığı aylarda Suriye'de Faysal bin Hüseyin kurduğu yeni Arap devletini yaşatma kavgası veriyordu. Her iki liderin de ortaklaştığı husus Fransa karşıtlığı olduğundan, Faysal ile Mustafa Kemal arasında yabancı işgallere karşı işbirliği konusunda bir çeşit diyalog farklı kanallar aracılığı ile başlamıştı. Ancak sahada yaşanan bu yakınlaşma, bölgede nüfuz kurmaya çalışan Paris yönetimini ciddi anlamda kaygılandırıyordu.⁴⁸

Arap milliyetçileri ile Türkler arasındaki ilk iletişim 3 Kasım 1918 gibi çok erken bir tarihte gerçekleşmiş, Faysal'ın temsilcisi Nuri Said, Osmanlı delegasyonuna gizli bir mektup vererek, Arapları ve Türkleri buluşturacak bir Federatif devlet kurulması konusunda tekliflerini iletmişti. Ancak, sonraki aylarda Mustafa Kemal Paşa tarafından Suriye'deki Arap direniş gruplarına

⁴¹ Edward Peter Fitzgerald, "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918", *The Journal of Modern History*, The University of Chicago, Vol. 66, No. 4 (Dec., 1994), s. 697-725; Ömer O. Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye – 1908-1938*, Ankara 2004, s. 346.

⁴² Metintaş, *agm*, s. 78-112.

⁴³ Dan Eldar, "France in Syria: The Abolition of the Sharifian Government, April-July 1920", *Middle Eastern Studies*, vol 29, n. 3, 1993, s. 487-504.

⁴⁴ Ali Demirel, "Ortadoğu'da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946)", *Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi (Bellek)*, C. 1, S. 1, 2019, s. 69-89.

⁴⁵ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*, s. 12-14.

⁴⁶ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar – Balkanlar Kafkaslar ve Ortadoğu-*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 177-184.

⁴⁷ Salahi Sonyel, *Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, I, s. 641-654.; *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919-1920)*, İstanbul 2003, VI, s. 161-164.

⁴⁸ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, I, s. 189-202.

gönderilen mesajda, böyle bir federatif yapı kurulabilmesi için Suriye'nin öncelikle bağımsız bir devlet olması gerektiği belirtilmiş ve projenin olgunlaşması için zamana ihtiyaç olduğu kaydedilmiştir.⁴⁹

Faysal idaresindeki Suriye yönetimi, Avrupa'daki pazarlıklardan duyduğu rahatsızlık ve kendilerine verilen sözlerin tutulmayacağına dair işaretler üzerine yeniden Türklere yakınlaşma ihtiyacı hissediyordu. Nitekim 1919 yılı ortalarında İstanbul'a gizli bir mektup gönderen Faysal, ileriye yönelik olarak federasyon kapısını açık tutabilmek için bu kez de Osmanlı padişahına yaklaşmanın yollarını arıyordu. Faysal'ın Türklere yakınlaşma arayışlarına dair bir diğer gelişme yine aynı yıl içinde Faysal ile Mustafa Kemal Paşa arasında Halep'te bir anlaşma yapıldığı yönündeki haberler olmuştur.⁵⁰

1919 yılı sonlarında Suriye'nin Fransa'ya bırakıldığı haberleri kesinleşince Faysal ve Suriyeli milliyetçiler yeniden Türklere yakınlaşmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırılan mesajlarda, Türklere ve Arapların halifenin ortak idaresi altında bir konfederasyon kurması tartışması yapılıyordu. Dolayısıyla tüm bu dönem boyunca Arap tarafının Türklere bir konfederasyon kurma konusundaki ısrarı hep sürmüştür.⁵¹

Yukarıdaki başarısız girişimler ardından Paris Barış konferansı sırasında kendilerine verilen bağımsızlık sözlerinin tutulmamasından dolayı hayal kırıklığına uğrayan Suriye heyeti, Anadolu'daki milli mücadele hareketi ile yeniden irtibata geçti. Bu dönemde Mustafa Kemal ile ilgili Suriye basınında olumlu haberler artarken, ayrıca onun işgalcilere karşı direnmeye çağıran mesajları yayınlanıyordu.⁵²

Mustafa Kemal Paşa'nın Irak ve Suriye'den talep ve öneriler karşısında, bağımsızlık yanlısı milliyetçi Araplar ile ayrı, hükümeti temsil eden Emir Faysal'ın elçileri ile ayrı ilişkiler kurduğu ve farklı tavırlar takındığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, aslında Emir Faysal'a güvenmemekte, tıpkı önceki savaş sırasında olduğu gibi, onun sömürgecilerle iş birliği yapabileceğine dair kuşku taşııyordu.⁵³ Buna karşın 9 Ekim 1919'da Halep'te Suriyelilere hitaben yayımladığı beyannamede bu toprakları emperyalizme karşı savunmaya davet etmiş ve işbirliği konusunda geleceğe yönelik yerel halka önemli mesajlar vermiştir.⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın 1920 yılına kadarki Suriye görüşü genel anlamda Arap halkının kaderinin kendilerince tayinine saygı gösterme ilkesine bağlı kalacak şekilde, onların bağımsızlığına destek olmak ve onlarla iş birliğini sağlamaktı. Böylece Fransızları iki ateş arasında bırakarak Kilikya'dan vazgeçmeye zorlamak ve bu şartlar çerçevesinde Ankara ve Fransa arasında bir barış anlaşmasını Fransızlara kabul ettirmek üzerine kurgulanmıştı.⁵⁵

Nitekim Mustafa Kemal Paşa tarafından kolordulara gönderilen bir talimatta, "Halep Kuvvayı Milliyesi'nin, Islahiye vasıtasıyla tesis edilecek irtibatla yardımlaşmanın temin edilmesi" istenmekte ve bölgedeki direnişe destek örgütlenmekteydi. Kuzey Suriye'deki direnişçilere cephane tedariki için Telaşir'deki Vakıf köyünde lojistik merkezi kurularak, buradan çok sayıda askeri malzeme nakledildi.⁵⁶

⁴⁹ Hadiye Yılmaz, "Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal Anlaşması ve Milli Mücadele Döneminde Suriye ve Irak", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 20, Güz 2014, s. 289-305

⁵⁰ Sina Akşin, "Turkish-Syrian Relations In The Time Of Faisal (1918-20)", *Turkish Yearbook of International Relations*, S. 20, s. 1-17.

⁵¹ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 438-442.

⁵² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul 2009, C. 1, s. 200.

⁵³ *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919-1920)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, C. 6, s. 407.

⁵⁴ *Atatürk'ün Bütün Eserleri IV*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000, s. 251.

⁵⁵ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, s. 189-197.

⁵⁶ *Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi*, s. 34-37, 68-72, 88.

Bu arada Suriye tarafında kalmış olan Türkler, Anadolu'daki direniş liderliğinden gelen talimat ve destekle Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetleri kurmaya başladı.⁵⁷ Suriye ve Filistin Kuvva-yı Milliye-i Osmaniye adıyla örgütlenen bölgedeki direnişin reisi "Özdemir" takma ismini kullanan Ali Şefik Bey idi. Türkiye'den Suriye'deki Türkmenlere destek olarak irili ufaklı akıncı müfrezeleri gönderilirken bölgeye yerleşmeye çalışan Fransızlara karşı önemli taktik başarılar elde edilmiştir.⁵⁸

Sınırın Suriye tarafında kalan direnişte aktif rol alan savaşçıların sayısı 800 civarında bulunuyordu. İhtiyaç halinde bu rakam dört katına kadar çıkıyordu.⁵⁹ Suriye'deki Türklerin direnişi, iki önemli misyon görüyordu. Bunlardan ilki, kendi bölgelerindeki Fransız işgalinin sona erdirilmesi, ikincisi de Anadolu'nun güneyini işgal eden Fransızlara, Lübnan Limalarından getirilecek askeri malzemelerin Halep'teki demiryolları aracılığı ile naklini engellemektir. Nitekim Fransızların Antep'i işgal sürecinde mühimmat ve yiyecek temin etmek üzere kullandıkları ikmal ve hareket yolları önemli ölçüde sabote edilerek, ciddi zayıflara uğradılar.⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan 1920 günü TBMM'nin gizli oturumunda yaptığı konuşmada Türk-Arap ilişkilerinin iyiye gittiğini belirterek Arapların savaş sırasında Türklere karşı giriştikleri isyan hareketlerinden pişmanlık duyarak Türklere yardım istediklerini söylemiş ve bölgedeki milletlerin var olabilmek için federasyon oluşturması konusunda ciddi tartışılmasını istemiştir.⁶¹ Arap halklarıyla ilişkilerin de esas olarak o dönem güvenilir yöneticileri ile değil doğrudan Arap milleti ile kurulması gereği dile getirilmiştir.⁶²

Nitekim TBMM, Millî Mücadele sırasında, Anadolu ve Arap coğrafyasında "emperyalizme karşı halklar ve milletler arasındaki dayanışma, yardımlaşma ve işbirliği ile gerçekleşecek milli kurtuluş mücadelelerini" politik bir tavır olarak benimsemiş ve desteklemiştir.⁶³

Sahadaki durum, Türk milliyetçileri ile Arap milliyetçileri arasında sınırlı da olsa yakınlaşmanın yararlı olduğunu göstermişti. Hatta Halep'te 1920 yılındaki çatışmalarda Fransızlara büyük zayıflara uğratan Arap güçler, Türk bayrağını çekmek istemişler ve Türk hükümetinden başka bir hükümet kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi. Anadolu'daki mücadelenin de askeri anlamda zafere yürüdüğü böylesi kritik bir dönemde, Suriye-Türkiye yakınlaşması en azından Suriye'nin kuzey bölgelerinde giderek güçlenen bir siyasi eğilim haline geliyordu.⁶⁴

Aslında Türkiye'nin özellikle Kilikya bölgesinde Fransa'ya karşı direnişi başladığında, işgal birliklerinin lojistik yolları üzerindeki kuzey Suriye haddinden fazla stratejik öneme sahipti. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, sonraki aylarda gönderdiği genelgelerle sadece Türkiye topraklarının özgürleştirilmesinde değil, Suriye'nin bağımsızlaşması yolunda ortak hareket etme ve işbirliği yapılmasını vurguluyordu. Çok geçmeden 1920 yılı içinde Fransızların kullandığı köprü ve iletişim hatlarına sabotajlar artmıştı.⁶⁵

Kendi bağımsızlığının kıymetini bilen Türkiye tarafı, Suriye halkına tam bağımsızlık konusunda desteğini esirgemiyordu. Millî Mücadelenin yayın organı olan Hâkimiyeti Milliye

⁵⁷ *Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi*, s. 21.

⁵⁸ *Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi*, s. 27-33.; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, s. 189-202.

⁵⁹ Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, s. 99.

⁶⁰ Z. Kaya, *Suriye'de Türk Varlığı*, s. 18.

⁶¹ Emin Muhammet Said (vd), *Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Hayatı ve Anadolu'da Türk Milli Mücadelesi*, (çev. Zekeriya Kurşun), İstanbul, 2011, s. 7.

⁶² *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 1, 24 Nisan 1336 (1920), tbmm.gov.tr/tutanaklar. (Erişim 1 Ağustos 2022).

⁶³ Mustafa Bıyıklı, "Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'ya Yönelik Siyasi, Askeri Yaklaşımları ve Politikaları", Mustafa Bıyıklı (Ed), *Türk Dış Politikası -Cumhuriyet Dönemi-* Gökkuşbu Yayınları C. 2, s. 318.

⁶⁴ İsmail Özçelik, "Millî Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi – Adana, Antep, Maraş, Urfa -, (1919-1921)", s. 52.

⁶⁵ Sina Akşin, "Turkish-Syrian Relations in the Time of Faisal (1918-1920)", *Essays in Ottoman-Turkish Political History*, Gorgias press, 2011, s.31-42.

gazetesi Arap topraklarındaki olayları, direniş çabalarını hemen her gün konu ediyor, ortak emperyalist düşmanlara karşı ortak mücadele vermek gerektiğini işliyor, TBMM politikalarına uygun şekilde Arap bağımsızlık hareketini destekliyordu.⁶⁶

1920'li yıllarda Suriye'deki Arap milliyetçiler ve Türkiye'ye katılmak isteyen Türkler arasında Mustafa Kemal Türkiye'sine yönelik sempaticiden kaygı duyan Fransızlar, bu sempatiyi yakın işbirliği konusunda fırsata dönüştürmeye de soğuk bakmıyordu. Ama Türkiye karşısındaki bu faydacılık ve korku arasındaki tereddütlü yaklaşım, yasaklamaların şiddeti göz önüne alındığında korkudan yana ağır bastığı söylenebilir. Zira Suriye'de Mustafa Kemal Paşa ve diğer büyük Türk kumandanlarının resimlerinin Suriye halkı tarafından dükkânlarına ve evlerine asılmasını ve bölge halkına cesaret vermesinden endişe ettikleri Türk-Yunan savaşına dair afişlerin yapıştırılmasını yasaklamıştır.⁶⁷

Anadolu ve Suriye arasındaki iletişimi ve lojistiği sağlamakla görevli olan 2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey, Halep, Hama, Lazkiye, Samandağ, İskenderun ve Kırıkhan sınırları içinde kalan bölgede gizli bir teşkilat oluşturmuştu. TBMM Hükümeti tarafından desteklenen ve yönlendirilen Suriye Kuvayı Milliye teşkilatı, Fransızları Suriye'de meşgul ederek, Suriye'den Anadolu'ya Fransız ordusunun naklini ve müdahalesini zorlaştırmış ve Fransız ordusuna ağır kayıplar verdirmişti.⁶⁸

Bu dönemde Suriye ve Irak Arapları arasında oldukça güçlü bir eğilimi oluşturan yakınlaşma ve birlikte bir federasyon oluşturma fikri canlılığını uzun süre korumuştur. Karşılıklı iletişimin ötesinde bazı Arap ülkeleri Birinci Milli Meclise mebus göndermek için ülkelerinde ön seçimler dahi yapılmıştı.⁶⁹

Araplar ile Türkler arasındaki bu yakınlaşma sürecinde Mustafa Kemal Paşa, bağımsız Arap vilayetleri ile Türkiye arasında bir konfederasyon veya buna benzer bir siyasal birliğin oluşması konusuna sıcak bakıyordu. Ancak yapılan görüşmeler ve yazışmalar, söz konusu proje konusunda acele edilmediğini ve başarısız sonuçlar oluşmaması adına üzerine çok çalışılması gerektiğini gösteriyordu.⁷⁰

1920 yılından itibaren Suriye'de Fransız işgali fiili olarak başladığında artık Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren hemen her düzenlemenin Fransa ile halledilmesi gereken bir süreç de başlamıştı. Türkiye'nin bu dönem Fransa'yı Anadolu coğrafyasından geriletmesiyle birlikte ilişkilerin seyri değişmeye başlayacaktır. Suriye'nin tam bağımsızlığını destekleme siyaseti ile Fransa gibi bir düşmanı kendi sınırlarımıza yönelik tehdit olmaktan çıkarma stratejisi bir arada yürütülecektir.⁷¹

Türkiye'nin güneyini işgal eden Fransızları düşündüren konu da aslında Arap milliyetçileri ve Türk milliyetçileri ile aynı anda bir savaşı yürütmenin zorluğu idi. Birinci Dünya Savaşından yorgun çıkmış olan her ülke gibi Fransızlar da yeni bir kanlı mücadeleye çok hevesli görünmüyordu. Bir diğer önemli konu, Türklerle girişeceği uzun dönemli bir savaş ve çekişmenin Ankara yönetimini Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırması ihtimaliydi ki, bunu yapmak

⁶⁶ Akşin, *age.* s. 4.

⁶⁷ Burhan Acar, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Basımında Suriye (1923-1927)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, Bahar 2018, s. 26-35.

⁶⁸ Metintaş, *agm.*, s. 78-112.

⁶⁹ Zekeriya Kurşun, "Türkiye'de Laikliğin Kabulü ve Arap Dünyası", *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 1, Ankara, 2000, s. 47-59.

⁷⁰ Akşin, "Turkish-Syrian Relations In The Time Of Faisal (1918-20)" s. 11.

⁷¹ Yamaç, *agm.*, s. 1153-1174.

Fransızlar açısından büyük bir darbe anlamına gelecekti. Bu nedenle Fransa, bir yanda sahada hakimiyetini pekiştirmeye çalışırken, öbür yanda Ankara ile yakınlaşmanın yolunu arıyordu.⁷²

3. Faysal Milliyetçilerinin Yenilgisi ve Türkiye için Yeni Rota

Fransa'nın Suriye'yi işgali konusunda tablonun iyice netleşmesiyle birlikte, Suriye ile gelecek planları iyice belirsizleşti. Arap milliyetçilerin yenilmesi ile ortaya çıkan yeni durumda Mustafa Kemal Paşa, Anadolu topraklarından daha yeni kovulmuş olan Avrupalı bir emperyalist devlete komşu olmanın getireceği riskleri azaltma arayışındaydı. Bu anlamda, karşı tarafla bir diyalog süreci başlamıştı. Fransa, kendisinin Suriye topraklarında kuracağı mandater yönetimine artık Türkiye'nin engel oluşturmaması için uzlaşmaya hazırды.⁷³

Ama bu kez Suriye ile ilişkilerin geleceği konusunda görüşülen aktör değişmiştir. Bu anlamda, Türkiye-Suriye sınırı ile ilgili en önemli dönüm noktası Bekir Sami-Briand anlaşması olmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Bekir Sami Bey, 9 Mart 1921 tarihinde Fransız Başbakanı Aristide Briand ile Londra'da bir araya gelmiş ve sonraki tüm anlaşmalarda aynen kabul edilecek olan sınırı ilk defa belirleyen bir ön anlaşma imzalanmıştı. O sıralarda TBMM hükümetinin uluslararası anlamda "bağımsız bir devlet" olarak kabul edilmesi bakımından önemli olsa da bu ön anlaşma Misâk-ı Millî sınırlarını karşılamıyordu.⁷⁴

TBMM gizli celse görüşmelerinde yoğun biçimde eleştirilen bu anlaşma kabul edilmedi.⁷⁵ Bunun üzerine Bekir Sami Bey istifa etmiş ve Fransa ile görüşmeler bir süreliğine ertelenmiştir.⁷⁶ O sırada birçok mücadeleyi aynı anda yürütmek durumunda olan Ankara hükümetinin Fransa karşısında seçenekleri çok fazla görünmüyor olsa da İnönü savaşından sonra Türkiye'nin eli güçlenmeye başladı. Söz konusu bu Türkiye-Fransa anlaşmasından 6 ay sonra yeni bir anlaşma yapıldı. Yeni hükümetin uluslararası platformlarda tanınması bakımından büyük önem atfettiği Ankara Anlaşması, 20 Ekim 1921 tarihinde imzalandı. Anlaşma uyarınca Hatay hariç Türkiye ile Suriye sınırı bugünkü haliyle tespit edilmiş oldu.⁷⁷

Bu arada işgal ettiği Suriye topraklarında yeni bir idari düzenlemeye giden Fransızlar; İskenderun, Antakya, Reyhaniye ve Belen kazalarını "Özerk İskenderun Sancağı" şeklinde birleştirerek bölgeyi ilk defa idari bir birim haline getirdi. Suriye toprağı olmasındansa İskenderun bölgesinin özerk bir idareye kavuşması o günkü koşullar içinde en uygun seçenek olarak görünüyordu. Böylece Ankara Anlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı tespit edilerek kentin durumu karara bağlanmıştı.⁷⁸

Misâk-ı Millî sınırlarının Türkiye aleyhine biraz gerisinden bir sınır öngören Ankara Anlaşmasının TBMM'de kabulü de bekleneceği üzere, hiç kolay olmamıştır. TBMM bu Anlaşmanın hükümlerini uzun uzun tartışmış, zaman zaman mebuslar arasında gerilimler yaşanmış, bazı mebuslar anlaşma hükümlerine ağır eleştiriler getirmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın realist yaklaşımı ve Türkiye'nin içinde bulunduğu zorlu şartlarda en uygun ve kazançlı

⁷² Seyfi Yıldırım, "1921 Londra Konferansı'nda Fransa'nın Tavrı ve Güney Cephesine Yansımaları", *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu: bildiriler; Gaziantep, 25-27 Aralık 2013/yay.* Haz.: Erdem Ünlen vd, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013, s. 695-715.

⁷³ Reşat Kasaba, *Türkiye Tarihi 1839-2010 –Modern Dünyada Türkiye-*, (çev. Zuhâl Bilgin), İstanbul 2011, s. 127.

⁷⁴ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, s. 48-49.

⁷⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları 17 Mart 1337 (1921) - 25 Şubat 1337 (1922), II, s. 5-7, 72-78, 310-350.

⁷⁶ İzzet Öztoprak, "Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İstifası Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 9, S. 25, 1992, s. 95-108.

⁷⁷ Mustafa Budak, "Ankara İtilafnâmesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, İstanbul 1997, C. 8, S. 38, s. 397-425.

⁷⁸ *Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA 5-20-03*, Belge tarihi: 16.07.1922. Ankara Anlaşması'nın Türkçe tam metni için bkz.: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, s. 50-60.

şartların bunlar olduğu yönündeki sakin ve ikna edici konuşmaları anlaşmanın onaylanmasını sağlamıştır.⁷⁹

Osmanlı sonrası dönemde uluslararası alanda ciddi bir meşruiyet arayışı ve güç krizi yaşayan yeni Türk devleti için bu zoraki sınırları kabul etmek dışında bir seçenek görünmemişti. Mustafa Kemal, aslında tüm bu süreci geçici bir ricat olarak görüp, dışarıda kalmış Misâk-ı Millî topraklarının en kısa süre içinde yeniden Türk yurduna katılması için gerekli çalışmalar yapma kararlılığında idi.⁸⁰

1921 tarihli anlaşmanın sekizinci maddesinde “İtilafnamenin imzalanmasından bir ay sonra, Türkiye-Suriye sınır hattını tespit etmek üzere muhtelif bir komisyonun kurulacağı” yönündeki düzenleme ile aslında belli bir kararlılık ortaya konulmuştu. Bu tarihten itibaren iki ülke sınırını belirlemek ve sınırdan kaynaklı sorunları çözümlenmek üzere belirlenen komisyonlar çalışmaya başladı.⁸¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Fransa arasında savaşı sona erdiren bir itilafname yapılmasına rağmen TBMM Hükümeti, Suriye’de Fransızlara karşı mücadele eden Arap teşkilatlarına yer yer destek olmaya devam etmiştir. Millî Mücadele taraftarı olan Şammar Şeyhi Abdülkerim Bey’in, Mayıs 1922’de Hasiçe Nahiyesinde Fransızlara karşı verdiği mücadele Türkiye tarafından açık biçimde desteklenmiştir.⁸²

4. Lozan Sonrası Suriye ile İlişkiler

Türkiye’nin Suriye konusundaki politikalarında belirleyici en önemli dönüm noktalarından biri 20 Kasım 1922 tarihinde başlayan Lozan Konferansı olmuştur. Türkiye heyeti, Suriye sınırı konusunda daha öncesinde imzalanmış iki anlaşma nedeniyle (*Bekir Sami-Briand ve Ankara Anlaşması*) sınırdaki statükonun bu konferans ile değişmeyeceğini biliyordu. Fransa tarafından Türkiye’nin Suriye sınırında kazanılmış haklarına yönelik büyük bir hamle gelmediği sürece, Türk heyeti enerjisinin büyük kısmını, henüz netleşmemiş Irak sınırı ile Musul konusundaki pazarlıklarda yoğunlaştırma yanlısıydı. Bu nedenle Suriye sınırı ile ilgili tartışmalar çok fazla uzamadı. 1921’de yapılmış Ankara Anlaşması’nın 8. maddesini oluşturan Türkiye-Suriye sınırı, Lozan Anlaşması’nın 3. Maddesinde aynı şekilde düzenlendi.⁸³

TBMM’deki tartışmalarda Suriye sınırı konusundaki bu tutum yine müzakere heyetine karşı yoğun eleştiri konusu olmuştu. Ama yaşanan uzun tartışmalar ve gruplaşmalar sonrasında Türkiye’nin tüm beklentilerine cevap veremese bile uluslararası kazanımları göz önüne alındığında Lozan anlaşması bütüncül olarak kabul edildiği için Türkiye-Suriye sınırı, Hatay hariç olmak üzere, kalıcı olarak belirlenmiş oldu.⁸⁴

Yukarıda da işaret edildiği gibi Türkiye, Hatay’ın özerk statüsünü kabul ettirmekle, o dönem kendi anayurduna katamadığı kentin Suriye topraklarına katılmasına da müsaade etmemiş oldu. Üstelik Hatay’da yaşayan Türklerin kültürlerini korumaları için söz konusu antlaşma hükümlerine uyulup uyulmayacağı önemli bir belirsizlik alanı sayılabiliirdi. Bu anlamda antlaşmanın 7. Maddesinde Hatay’da uygulanacak özerk yönetim içinde Türkçe’nin resmi dil olacağı da garanti altına alınmış ve kültürel haklar da güvenceye kavuşmuştu.⁸⁵

⁷⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 93. İn’ikad, 3. Celse, 15 Ekim 1337 (1921).

⁸⁰ Mehmet Gönlübol, *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul, 1973, s. 139.

⁸¹ BCA 5-18-03, Belge tarihi: 14.06.1922; BCA 5-44-12, Belge tarihi: 12.09.1929.

⁸² Metintaş, *agm.* s. 30.

⁸³ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler*, Kolektif, Çev: Seha L. Meray, C. V, s. 55.

⁸⁴ Ali Ulvi Özdemir, “Lozan’da Başarıyı Ölçmek: Konular Bazında bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s. 155-200.

⁸⁵ Tarık Saygı, “Lozan Antlaşması’nda Musul Sorunu ve Hatay Meselesi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 5, S. 10, 2015, s. 157-173.

Lozan Anlaşması'nda teyit edilen bu hükümler çerçevesinde, Fransız hükûmeti, 1923 yılından sonra Suriye mandasında uyguladığı âdemimerkeziyet siyasetine sadık kalarak 1921 anlaşması ile İskenderun için kabul edilen özel rejimi muhafaza etti. Atatürk dış politikasında Hatay konusunda kurgulanan bu çözüm arayıcı realist siyaset 1920'li yıllar boyunca yapılan bir dizi ikili anlaşma ile korunmuş ve kalıcı hale getirilmiştir.⁸⁶

Sınırları kesin olarak çizmek amacıyla bir karma komisyon kurulması öngörüldüğü için 1925 yılının Eylül ayında bu komisyon ilk toplantısını yapabildi. Sınırın çizilmesinde anlaşmazlıkların çözümü kolay olmasa da üzerinde uzlaşılabilir haritalara dayalı sınırlar, Türkiye'nin beklentilerini büyük oranda karşılamış görünüyordu. Ama yine de sınır meselesi, tümüyle komisyonlarda halledilemeyecek kadar karışık boyutlar içermekteydi.⁸⁷

Türk hükûmeti ile temaslarda bulunmak için Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri Henry de Jouvenel, Şubat 1926'da Ankara'ya geldi. Fransız temsilci ile görüşmeler olumlu sonuçlanırken Jouvenel ile Tevfik Rüştü Aras arasında Şubat 1926'da bir sözleşme, beş protokol ve bir de imza protokolü kaleme alınarak parafe edildi. Çok geçmeden iki tarafı ilgilendiren çok sayıda mülkiyet ve vergilendirme meselesi dâhil olmak üzere aradaki sorunları barışçı yollarla çözmek üzere 30 Mayıs 1926'da 'Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi' imzalanmıştır.⁸⁸

Fransız işgali nedeniyle bu dönem Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesinde, gelişmelerin yönetilmesinde ve sınır ticareti gibi birçok ilgili konu hakkında muhatap Paris yönetimi olduğu için yazışmalar hep Türkiye-Fransa ilişkileri bağlamında şekillenecektir.⁸⁹ Nitekim sınırın çizilmesinden sonra iki taraf arasında gerek gümrük düzenlemeleri ve gerekse sınır ötesi geçişler konusunda anlaşmaların tümü Suriye adına Fransa ile yapılmıştır.⁹⁰

İki taraf arasında her dönem yeni sınır sorunları ortaya çıktıkça barışçıl mekanizmalar işletildi. Bu çerçevede Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Fransa adına Charles De Chambrun arasında 29 Haziran 1929'da yeni bir protokol imzalandı. Bu protokol ile sınırın korunması, gözetimi ve ihlal durumunda uygulanması öngörülen ekonomik yaptırımlar ve göçebe halkın kontrolü ile ilgili konular sonuca bağlanmış ve olası gerilimler konusunda ön alıcı tedbirler yürürlüğe sokulmuş oldu.⁹¹

Aslında görünüşteki nominal sınırlara rağmen, sınırın iki yanında kalmış halkın akrabalık ve mülk sorunlarındaki karmaşıklık nedeniyle 1920'ler boyunca sınır hattında katı bir gözetim mekanizması kurulmadı.⁹² Bu nedenle iki taraf arasında ticaret ve kaçakçılık konuları Atatürk döneminin sonlarına kadar en önemli ikili görüşme konularından biri olmayı sürdürdü. Türkiye tarafında kalan bazı aile veya aşiretlerin toprakları Suriye'de kalırken, aynı durum, Suriye tarafında kalan aile ve aşiretler için de geçerliydi. Türkiye-Suriye sınırında 1956 yılına kadar tel örgü bulunmadığı için köyler arasında ticari ilişkiler olağan bir şekilde devam etmiş, aileler

⁸⁶ Adil Dağistan-Adan Sofuoğlu, "Sancak'ta Fransız Manda Yönetimi ve Türkiye", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 20, S. 60, 2004, s. 687-704.

⁸⁷ *BCA 5-20-03*, Belge tarihi: 16.07.1922.

⁸⁸ Ömer Osman Umar, "Cumhuriyet Döneminde Atatürk'ün Ortadoğu Politikası (1923-1938)", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, S. 2, 2010, s. 47-83

⁸⁹ Türkiye-Suriye hududu için Fransa Hükümeti ile İmzalanan Anlaşmanın uygulanmasına dair kararname bu konudaki resmî belgelerden biridir. *Bkz: BCA 4-37-1*, Belge tarihi: 26.06.1929.

⁹⁰ Gümrük Anlaşması heyeti için yapılan yazışma konusunda bkz. *BCA 4-41-18*, Belge tarihi: 27.12.1921.; *BCA 5-14-15*, Belge tarihi: 07.05.1922; *BCA 5-18-3*, Belge tarihi: 14.06.1922; *BCA 5-18-20*, Belge tarihi: 24.06.1922; *BCA 5-20-2*, Belge tarihi: 16.07.1922;

⁹¹ Sedat Akdeniz, "Atatürk Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri ve Hatay Sorunu (1920-1938)", *Asia Minor Studies Journal*, cilt 7 S. 1, 2019, s. 158-183.

⁹² Ramazan Hakkı Öztan, "The Great Depression and the Making of Turkish-Syrian Border, 1921-1939", *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, 2020, s. 1-16.

topraklarını işleme veya küçük sınır ticareti yapmak üzere kaymakamlıklardan aldıkları belgelerle gidiş-geliş yapmakta zorlanmamıştır.⁹³

Bu dönemde Suriye'nin kuzeyi ile Türkiye'nin güneyindeki geçim yolları, küçük boyutlu tarım, hayvancılık ve dokumacılığa dayandığından Atatürk döneminde bölgenin ekonomik bir gelir unsuru olarak sınır ticareti önemini korudu.⁹⁴

Sınır hattı boyunca ayrışmanın bıçakla kesilir gibi olmaması nedeniyle 1920'li yıllar boyunca iki taraf arasındaki ticaret rakamları görece yüksek sayılabilir. 1926 yılında Türkiye toplam ihracatının %4,1'ini Suriye'ye gerçekleştirirken bu oran Atatürk'ün son dönemine doğru giderek düşmüş ve 1938'de %0,75'e kadar gerilemiştir. Suriye'den yapılan ithalatın payı da, 1926'da %2,44 iken giderek gerilemiş ve 1938 yılında 0,42'ye kadar düşmüştür. Bunun en önemli nedeni, 1929'dan sonra yaşanan büyük ekonomik buhran ve Türkiye'nin devletçi ekonomi politikaları ile dış ticaret dengesini kurmaya çalışmasıydı.⁹⁵

Tüm bu iyi komşuluk görüntüsüne rağmen, ülkeyi işgali altında bulunduran Fransızların Suriye'nin kuzeyindeki Türkiye nüfuzundan çok hoşnut olduğu söylenemezdi. Görünüşte Türkiye ile pürüzleri hızla halledip içerideki Arap milliyetçilerinin gücünü kırma işine yoğunlaşmak isteyen Fransızlar, sınır boyunca Suriye'nin demografik yapısıyla oynayarak Türkiye ile arada tampon oluşturması beklenen çok sayıda yeni yerleşim birimleri kurdu. 1920 ile 1954 arasında sayısı 2 bini bulan bu yeni köylerde Suriye'nin kuzeyindeki Türk nüfusu dengelemek üzere çok sayıda Arap, Kürt ve Hıristiyan göçmen yerleştirilmiştir.⁹⁶

1930'larda uluslararası alanda önemli gelişmeler nedeniyle Türkiye'nin de Ortadoğu ve özellikle Suriye konusundaki siyasi tutumu değişmeye başlıyordu. 1930'lu yıllar ilginç bir denkleme getirmişti. Şöyle ki, bağımsızlık hareketlerine prensipte olumlu bakan Atatürk dış politikası nedeniyle Arap milliyetçileri, Suriye'nin bağımsızlığında Fransa'ya karşı Türkiye'nin desteğini arzuluyordu. Ancak buna karşın, Fransızlar da yükselen Alman gücü karşısında bölgedeki konumunu sağlama almada Ankara'nın desteğinin kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu.⁹⁷

Öte yanda Suriye'nin bağımsızlığını prensipte desteklemekle birlikte, Hatay'ın Türkiye'ye birleşmesi sürecinin bu bağımsızlıktan nasıl etkileneyeceği konusu, Ankara-Şam ilişkilerinin en önemli pürüzünü oluşturuyordu. Bu dönem sınır bölgelerinde gerilim sistemli bir şekilde artış gösterirken, yaşanan asayiş olayları ve can güvenliği sebebiyle yüzlerce kişi Türkiye'ye sığınmak zorunda kaldı.⁹⁸

Türkiye'yi kendi yanından uzaklaştırmak istemeyen Fransa, Hatay'ın Türkiye'ye katılması konusunda ılımlı yaklaşmaya başlarken ortağı İngiltere ise, yaklaşan savaşta Türkiye'yi yanına çekmek için sadece Hatay'ın değil, Fransız mandasındaki Halep'in dahi Türkiye'ye verilmesine sıcak bakıyordu.⁹⁹

Atatürk, Türkiye'nin elinin nispeten zayıf olduğu geçmiş bir dönemde atılmış imzalardan dolayı 1920'li yıllar boyunca Hatay'ın anayurda dönüşü konusunda baskı altındaydı. 15 Mart

⁹³ Sedat Benek, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, cilt 15, S. 1, 2016, s. 171-192.

⁹⁴ Mehmet Evsile, "Türkiye-Suriye Sınırlarında Yaşanan Ekonomik ve Sosyal Problemler (1923-1960)", *Kesit Akademi Dergisi*, S.: 7, Mart 2017, s. 23-29.

⁹⁵ Abdüllatif Çeviker-Halil Küçükbiltekin, "Fransız Mandası Döneminde Suriye'nin Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ticari İlişkileri", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 3, No 2, 2011, s. 1-12

⁹⁶ Norman Lewis, "The Frontier of Settlement in Syria, 1800-1950", *International Affairs*, vol. 31, n. 1, 1955, s. 60.

⁹⁷ Soysal, "Türk-Arap İlişkileri (1918-1997)", *Çağdaş Türk Diplomasisi*, s. 515-525.

⁹⁸ Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, s. 197-201.

⁹⁹ Mehmet Akif Okur, *Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye, Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ed: Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara 2004, s. 18-25.

1923'te Adana'yı ziyareti sırasında Antakya-İskenderun Havalisi Birliği'nin siyah bayrakları ile karşılaşmış ve "Paşam bizi de kurtar" diye yapılan çağrılara "Kırk yıllık Türk Yurdu düşman elinde kalmaz" cevabını vermiş ve geleceğe yönelik düşüncelerini daha o tarihlerde ortaya koymuştu.¹⁰⁰

Atatürk'e beklediği fırsatı veren gelişme 9 Eylül 1936'da yaşandı. Bu tarihte Suriye üzerinden mandater idareyi kısmen kaldırmış olan Fransa, ülkeye tam bağımsızlık verilmesi için Suriye ile anlaşmıştı.¹⁰¹ Yeni devletin sınırlarına özerk statüsünü koruyan Hatay'ı dâhil edince, Türkiye bu oldubittiye izin vermemek için harekete geçti.¹⁰²

1936 yılında Fransa'nın İskenderun Sancağı'nı Suriye'ye bırakma niyetinde olması Ankara Anlaşmasını tanımadığının göstergesi olarak Türk hükümetinin tepkisini almıştır. Anlaşmazlık ikili görüşmelerle giderilemeyince konu Milletler Cemiyeti'ne taşındı. Çok geçmeden Türkiye, Sancak konusunda Türk-Fransız uyuşmazlığını ve sancak halkının güvenliği için alınacak tedbirlerin görüşülmesini talep eden muhtırayı Milletler Cemiyeti'ne sundu.¹⁰³

Atatürk, Fransa ile Suriye arasında tam bağımsızlık görüşmeleri devam ederken Hatay meselesinin kesin bir çözüme bağlanması zamanının geldiğine karar vermiş olsa da, Montreux'da Boğazlar Konferansı sona ermeden, Fransa ile yeni bir gerginlik yaşanmaması adına hızlı hareket etmekten kaçınmıştı.¹⁰⁴ 20 Temmuz 1936'da Montreux Sözleşmesi'nin imzalanmasından sonra eli biraz daha rahatlayan Atatürk, süreci hızlandırmaya başlamış ve TBMM'de yaptığı konuşmada Hatay'ın anavatana katılması konusunda diplomatik çabaların artırılacağını açıkça ilan etmiştir. Bir yanda Fransa ile siyasi pazarlıklar sürerken, öbür yanda sahada toplumsal düzlemde durumu yakından takip eden Ankara, Hatay'ın bir devlet olarak bağımsızlığa giden yolunda taşları sistematik bir şekilde döşemiştir.¹⁰⁵

Bu aşamada Atatürk, Suriye konusunda stratejisini kurarken uluslararası ve bölgesel konjonktürün sağladığı kolaylaştırıcı unsurlardan yararlanmasını bilmiştir. Avrupa'da giderek yükselen Alman ve İtalyan yayılmacı emelleri karşısında kendi konumlarını sağlamlaştırma amacındaki Fransa ve İngiltere, Türkiye'yi yanlarına çekmek amacıyla yeni politikalar geliştirme ihtiyacı hissediyordu.¹⁰⁶

Gelişmeleri oldukça iyi yöneten Türk Dışişleri, bir yanda Fransızlarla yoğun temaslarını sürdürüp konuyu Milletler Cemiyeti çatısı altındaki pazarlıklarla devam ederken, Hatay'da büyük gösteriler yapıyordu. Anavatana bağlanmak isteyen Türklerle Fransız polisi arasında çatışmalar dahi yaşandı.¹⁰⁷

Milletler Cemiyeti Meclisi, durumu araştırmak ve bir rapor hazırlamak üzere Hatay'a 1937'nin Ocak ayı başında bir gözlemci heyeti gönderilmesini kararlaştırdı. Heyet raporunun

¹⁰⁰ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1936-1939)", Belleten, cilt 49, S. 193, Ankara 1985, s. 79-110.

¹⁰¹ Yusuf Kodaz, "Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936)", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 35, S. 59, 2016, s. 213-237.

¹⁰² Robert B. Satloff, "Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920-1936", *Middle Eastern Studies*, vol 22, no 2, 1986, s. 147-180.

¹⁰³ Bülent Şener, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukusal ve Askerî Boyutlarıyla Hatay'ın Türkiye'ye Katılması Süreci (1921-1939)" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 34, S. 97, 2018, s. 139-178.

¹⁰⁴ "Mukavele Nasıl İmzalandı?", *Son Posta Gazetesi*, 21 Temmuz 1936.

¹⁰⁵ Yusuf Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası 1 (1936-1938)" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 12, S. 34, 1996, s. 3-65.

¹⁰⁶ Figen Atabey, "Türk-İngiliz Belgeleri Işığında Hatay Sorununun Çözümüne Dair Bazı Değerlendirmeler" *Belgi Dergisi*, (Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını), cilt 2, S. 20, Yaz 2020/II, s. 2579-2594.

¹⁰⁷ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1936-1939)", s. 79-110.

hazırlanmasına kadar Türk ve Fransız temsilciler arasında yürütülen pazarlıklar olumlu şekilde neticelenince, 26 Ocak 1937’de, Sancak meselesi üzerinde bir prensip anlaşmasına varıldı. Bu anlaşma ve rapor, gözlem heyetinin başkanı olan İsvaç temsilcisi M. Sandler’in ismine atfen “Sandler Raporu” olarak Cemiyet Meclisi tarafından kabul edildi.¹⁰⁸

Buna göre Hatay, Suriye’ye bağlanmayıp bağımsız bir devlet olacak ve geleceğine bölge halkı kendi karar verecekti. Bu Atatürk dış politikası açısından önemli bir başarı anlamına geliyordu. Temmuz 1938’de yapılan askerî anlaşmayla hızlanan süreç, Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Dostluk Anlaşması ile devam etti ve Türk askerleri Hatay’a girerek bir dönemi kapattı.¹⁰⁹

Çok geçmeden Eylül 1938’de bağımsızlığını ilan eden Hatay Devleti’nin başkanlığına Tayfur Sökmen, başbakanlığına da Abdurrahman Melek getirildi.¹¹⁰ Hatay yaklaşık bir yıl kadar bağımsız bir devlet olarak kaldı. Daha sonra, Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Fransa’nın Ankara Büyükelçisi Rene Massigli arasında 23 Haziran 1939 tarihinde Hatay bölgesinin Türkiye’ye katılmasını tanıyan bir anlaşma imzalandı. 29 Haziran 1939 tarihinde yapılan ve bağımsız Hatay’ın son meclis toplantısı olan oturumla da Hatay’ın Türkiye’ye katılma kararı verildi.¹¹¹

Sonuç

Atatürk’ün Suriye konusundaki politikalarında milli mücadele dönemi ile 1923’ten sonraki dönem arasında hukuki ve askeri nitelik farklılıklarına rağmen gerçekçi yaklaşım ve koşulların başarılı yönetimi konusunda tutarlı bir çizgi izlenmiştir. Atatürk dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerinde dönemsel değişimler olsa da iki tarafın haklarını gözetten bir politika izlendiği görülmektedir.

Osmanlı sonrası Suriye’de kurulan Arap Krallığı döneminde Atatürk’ün izlediği dış politikanın en önemli ilkesi, Misakmillî’de de öngörüldüğü üzere, Arap çoğunluğun yaşadığı yerlerin kaderini o bölge halkının vereceği kararın belirlemesiydi. Bununla birlikte, sırf Avrupalı işgalciler istiyor diye keyfi olarak çizilmiş bazı sınırlara rıza gösterilmesi gerekmiyordu. Bu nedenle Atatürk politikalarının ilk dönemlerinde iki taraf arasında federasyon kurulması fikrine bile sıcak bakılıyordu.

Ancak 1920 yılından itibaren Fransa’nın işgaline giren Suriye ile ilişkilerin doğası değişmiştir. Türkiye için Suriye’nin tam bağımsızlığını destekleme politikası sürmekle birlikte Fransa işgali altında kalmış Türk nüfusun kurtarılması önemli bir amaç haline gelmiştir. 1923 yılında Türkiye ile Suriye’nin sınırlarının resmi olarak ayrılmasından sonra, artık federasyon fikri bir daha gündeme gelmemek üzere kalkmış ve yeni bir dönem başlamıştır. Bundan sonraki dönem boyunca iki taraf arasında sınır meseleleri öne çıkmış ve diplomasinin her yöntemi kullanılarak ciddi bir sınav verilmiştir.

Barışçı dış politika ve iyi komşuluk anlayışıyla şekillenen 1923 sonrası süreçte, Suriye ile ilgili 10’den fazla ikili anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmalarla, iki taraf arasındaki birçok siyasi, ekonomik ve sosyal sorun karara bağlanmıştır. Atatürk dönemi boyunca genel ilke olarak uygulanan barışçıl dış politika, Suriye konusunda Türkiye’yi o dönem içinde avantajlı konumda tutmayı başarmış ve bölgesel barışa hizmet etmiştir.

¹⁰⁸ Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları*, s. 531.

¹⁰⁹ “Ordumuzun Antakya’ya Girişi Çok Güzel ve Çok Heyecanlı Oldu” *Son Posta Gazetesi*, 8 Temmuz 1938.

¹¹⁰ “Hatay Meclisi Açıldı, Devlet Reisliğine Tayfur Sökmen İttifakla Seçildi” *Son Posta Gazetesi*, 3 Eylül 1938.

¹¹¹ Adil Dağıstan-Adan Sofuoğlu, “Arşiv Belgeleri Işığında Sancak’ın Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 21, S. 61, 2005, s. 1-40.

Dönemin koşulları göz önüne alındığında Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin ciddi sınımalardan geçtiği böylesi bir dönemde Atatürk'ün hem kendi ülkesinin hem de işgal altındaki Arap ülkelerinin bağımsızlığı konusunda hassas bir denge yürüttüğü anlaşılmaktadır. Bir yanda kendi bağımsızlığını pekiştirme çabası içindeki Türkiye, öte yanda Avrupalı işgalci bir gücün denetimindeki komşusu Suriye ile ihtiyatlı bir politika izlemiştir.

Kuruluş yıllarındaki yakınlaşma evrelerinde öne çıkan en önemli dinamik, iki tarafın da (Türkiye ve Suriye) Avrupalı işgalci güçlere karşı işbirliği arayışı ile şekillenmişti. Federasyon tartışmaları, erken dönemde Suriye'deki Arap liderlere olan güvensizlik nedeniyle rafa kaldırılrsa da Fransızlara karşı verilen mücadeleye destek sürmüştür. Yakınlaşmanın bu evresinde Türkiye güneyden Anadolu topraklarına olası bir Fransa etkisini de önlemeyi hedeflemişti.

Fransa'nın Suriye'nin tümünde kontrolü ele almasından sonra Türkiye'nin bölgeye yönelik stratejisi değişmiş ve artık Avrupalı emperyalist bir devlete komşu olmanın getirdiği ihtiyatlılık hali Türkiye'nin kendini güvenceye alma siyasetine dönüşmüştü. Özellikle İkinci Dünya Savaşının ayak seslerinin gelmeye başladığı 1930'larda Türkiye'nin Suriye siyaseti güvenlik eksenli bir çizgiye kaymıştır. Sonraki döneme miras kalan en önemli kazanım da bu dönemde gerçekleşmiş ve iki ülke arasındaki sınırlar kesinleşmiştir.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

- BCA, nr. 5-20-03.
BCA, nr. 5-18-03.
BCA, nr. 5-44-12.
BCA, nr. 4-41-18.
BCA, nr. 5-14-15.
BCA, nr. 5-18-3.
BCA, nr. 5-18-20.
BCA, nr. 5-20-2.
BCA, nr. 4-37-1.

B. Araştırma ve İncelemeler

- ACAR, Burhan, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Basınında Suriye (1923-1927)”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 3, Sayı 1, Bahar 2018, s. 1-37.
- AKDENİZ, Sedat, “Atatürk Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri ve Hatay Sorunu (1920-1938)”, *Asia Minor Studies Journal*, C. 7, sayı 1, 2019, s. 158-183.
- AKGÜL, Hilal, “Rıza Han'ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye Ziyareti” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü), S. 7, 2005, s. 1-42.
- AKIN, Veysi, “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin Kurulmasında 1925 Dostluk Antlaşması'nın Yeri ve Önemi”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, Edirne 2012, s. 41-56.
- AKŞİN, Sina, “Turkish-Syrian Relations in the Time of Faisal (1918-1920)”, *Essays in Ottoman-Turkish Political History*, London Gorgias press, 2011, s. 31-42.
- _____, “Turkish-Syrian Relations In The Time Of Faisal (1918-20)”, *Turkish Yearbook of International Relations*, S. 20, 1980, s. 1-17.
- ALTUĞ, Yılmaz, “Foreign Policy of Atatürk”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 6, S. 16, 1989, s. 39-46.
- AŞÇI, Hatice Bahar, “Lozan Barış Anlaşmasında Osmanlı Borçları Meselesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 6, 2016, s. 1649-1666.
- ATABEY, Figen, “Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 66, Bahar 2020, s. 63-90.
- _____, “Türk-İngiliz Belgeleri Işığında Hatay Sorununun Çözümüne Dair Bazı Değerlendirmeler”, *Belgi Dergisi, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, C. 2, S. 20, Yaz 2020/II, s. 2579-2594.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919-1920)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.
- AYDOĞDU, Seda, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Devleti Maliyesi ve Dış Borçlanma”, *Management and Political Sciences Review*, C. 3, S. 1, 2021, s. 68-79.

- BENEK, Sedat, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 15, S. 1, 2016, s. 171-192.
- BIYIKLI, Mustafa, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları –İki Dünya Savaşı Arasında-*, İstanbul Hiper Yayınları, 2019.
- _____, “Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'ya Yönelik Siyasi, Askeri Yaklaşımları ve Politikaları”, ed. Mustafa Bıyıklı, *Türk Dış Politikası -Cumhuriyet Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008.
- BOZDAĞLIOĞLU, Yücel, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 180, S. 180, 2014, s. 9-32.
- BUDAK, Mustafa, “Ankara İtılafnâmesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 38, İstanbul 1997, s. 397-425.
- ÇEVİKER, Abdüllatif -Halil Küçükbiltekin, “Fransız Mandası Döneminde Suriye'nin Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ticari İlişkileri”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C. 3, No. 2, 2011, s. 1-12.
- DAĞISTAN, Adil -Adan Sofuoğlu, “Arşiv Belgeleri Işığında Sancak'ın Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 61, 2005, s. 1-46.
- _____, “Sancak'ta Fransız Mandat Yönetimi ve Türkiye”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 60, 2004, s. 687-704.
- DEMİRCİ, Hasan, “Ermenistan'ın Bolşevikleşmesi Sürecinde Türk-Ermeni İlişkilerine Bir Bakış (1920-1921)”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S. 51, 2015, s. 301-327.
- DEMİREL, Ali, “Ortadoğu'da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946)”, *Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi (Bellek)*, C. 1, S. 1, 2019, s. 69-89.
- DİKMEN, Nedim, “Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 2, 2005, s. 137-159.
- DOĞANAY, Rahmi, “Atatürk'ün Askeri Yaşamında Suriye Günleri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 19, S. 55, 2003, s. 163-208.
- DUMAN, Önder, “Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 11, S. 43, 2009, s. 473-490.
- DURAN, Hasan-Ahmet Karaca, “Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 3, 2011, s. 203-216.
- ELDAR, Dan, “France in Syria: The Abolition of the Sharifian Government, April-July 1920”, *Middle Eastern Studies*, vol 29, n. 3, 1993, s. 487-504.
- EROĞLU, Hamza, “Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Antlaşması”, *Bellekten*, C. 51, S. 201, 1987, s. 1339-1348.
- EVSİLE, Mehmet, “Türkiye-Suriye Sınırında Yaşanan Ekonomik Ve Sosyal Problemler (1923-1960)”, *Kesit Akademi Dergisi*, S. 7, Mart 2017, s. 23-29.
- FİTZGERALD, Edward Peter, “France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918”, *The Journal of Modern History*, The University of Chicago, Vol. 66, No. 4 (Dec., 1994), s. 697-725.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013.

- _____, (ve Ömer Kürkçüoğlu), “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bakış”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, 1985.
- GÜNGÖR, Berkan-Fatmanur Aksöz, “1929 Dünya İktisadi Krizi, Otoriterleşen Devletler ve Türkiye’ye Yansımaları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 25, S. 1, 2021, s. 33-52.
- HÜR MÜZLÜ, Erşat, “İngiltere’nin Musul Vilayeti Siyaseti: Türkmenlerin Konumu”, *Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti –Tarih, Toplum ve Siyaset-*, ed. Zekeriya Kurşun-Davut Hut, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- KALELİOĞLU, Oğuz, “Mondros Mütarekesinden TBMM’nin Açılışına Kadar Gelişen Olaylarda Mustafa Kemal Paşa’nın Liderliği”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 12, 2017, s. 21-36.
- KARABULUT, Pakize Çoban, “Tek Parti Döneminde Suriye-Türkiye Dış Politikasında Fransa’nın Rolü”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 2, 2021, s. 395-401.
- KARACA, Erden, “Briand-Kellogg Paktı Etrafında Dünyada Barışı Tesis Etme Çabaları ve Türkiye”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 44, S. 2, 2020, s. 127-150.
- KARPAT, Kemal, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, çev. Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- KASABA, Reşat, *Türkiye Tarihi 1839-2010 –Modern Dünyada Türkiye-*, çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.
- KAYA, Erol, “Misak-ı Milli’nin Sınırları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 8, 1997, s. 175-186.
- KODAZ, Yusuf, “Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936)”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 35, S. 59, 2016, s. 213-237.
- KURBAN, Vefa, “16 Mart 1921 Moskova Antlaşmasına Türk Ve Rus Kaynaklarına Göre Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, 2014, s. 143-157.
- KURŞUN, Zekeriya, “Türkiye’de Laikliğin Kabulü ve Arap Dünyası”, *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 1, Ankara 2000, 31-43.
- LEWIS, Norman, “The Frontier of Settlement in Syria, 1800-1950”, *International Affairs*, vol. 31, n. 1, 1955, s. 48-60.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler*, Kolektif (çev. Seha L. Meray), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, no 319, Ankara 1969.
- METİNTAŞ, Mustafa Yahya, “Suriye Coğrafyasında 1919 - 1921 Döneminde Siyasal Ve Sosyal Olaylar Ve Türkiye - Fransa İlişkileri”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 1, 2019, s. 78-112.
- ODABAŞI, Hadiye Yılmaz, “Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922): Türk Milli Mücadelesiyle Ortaklıklar ve Ayrılıklar”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, Kasım 2018, s. 173-209.
- _____, “Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal Anlaşması ve Milli Mücadele Döneminde Suriye ve Irak”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 20, Güz 2014, s. 289-305.
- OKUR, Mehmet Akif, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye”, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ed: Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara 2004.

- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- ORTAK, Şaban, “Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve SSCB Arasında 9 Temmuz 1922’de İmzalanan Konsolosluk Ve Aile Hukuku Anlaşmalarının Türkiye-Ermenistan İlişkileri Açısından Önemi”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 3, S. 6, 2016, s. 1-16.
- ÖZÇELİK, İsmail, “*Milli Mücadele’de Anadolu Basınında Güney Cephesi – Adana, Antep, Maraş, Urfa - (1919-1921)*”, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.
- ÖZDEMİR, Ali Ulvi, “Lozan’da Başarıyı Ölçmek: Konular Bazında bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s. 155-200.
- ÖZDEMİR, Biltekin, *Osmanlı Devleti Dış Borçları –Yüz Yıl Süren Cendere-*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2018.
- ÖZGİRAY, Ahmet, “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siyasi İlişkiler (1923-1938)”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 15, S. 43, 1999, s. 53-73.
- ÖZLÜ, Hasan, “Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması’Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, s. 31-46.
- ÖZTAN, Ramazan Hakkı, “The Great Depression and the Making of Turkish-Syrian Border, 1921–1939”, *International Journal of Middle East Studies*, Cambirdge University Press, 2020, s. 311-326.
- ÖZTOPRAK, İzzet, “Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’in İstifası Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 9, S. 25, 1992, s. 95-108.
- SAİD, Emin Muhammet -Kerim Halil Sabit, *Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Hayatı ve Anadolu’da Türk Milli Mücadelesi*, çev. Zekeriya Kurşun, İstanbul 2011.
- SARINAY, Yusuf, “Atatürk’ün Hatay Politikası 1 (1936-1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, S. 34, 1996, s. 3-65.
- SATLOFF, Robert B., “Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920-1936”, *Middle Eastern Studies*, vol 22, no 2, 1986, s. 147-180.
- SAYGI, Tarık, “Lozan Antlaşması’nda Musul Sorunu Ve Hatay Meselesi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 10, 2015, s. 157-174.
- SAYGIN, Elif Zülal, “Atatürk Dönemi Göç ve İskan Politikaları”, *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, C. 9, S. 20, 2022, s. 1-18.
- SEMERCİOĞLU, Harun, “Atatürk Döneminde İzlenen Bölgesel Güvenlik Politikası”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 2, 2015, s. 47-62.
- SEMİZ, Yaşar-Osman Akardere, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1-2, s. 301-313.
- SONYEL, Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.
- _____, *Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- SOYSAL, İsmail, “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1936-1939)”, *Belleten*, C. 49, S. 193, Ankara, 1985, s. 79-110.

_____, “Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937)”, *Belleten*, C. 45, S. 1, 1981, s. 95-156.

_____, *Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

_____, “*Türk-Arap İlişkileri (1918-1997)*”, ed: İsmail Soysal. *Çağdaş Türk Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

_____, *Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

ŞENER, Bülent, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal ve Askerî Boyutlarıyla Hatay’ın Türkiye’ye Katılması Süreci (1921-1939)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 34, S. 97, 2018, s. 139-178.

ŞİMŞİR, Bilal, “Musul Sorunu ve Türkiye-İngiltere-İrak İlişkileri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 63, 2005, s. 859-916.

ULUSAN, Şayan, “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne Girişi –Öncesi ve Sonrası”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 16, 2008, s. 237-258.

UMAR, Ömer Osman, “Cumhuriyet Döneminde Atatürk’ün Ortadoğu Politikası (1923-1938)”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 2, 2010, s. 47-83.

_____, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004.

_____, Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ, 2003.

YAMAÇ, Müzehher, “Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918 - 1940)”, *Belleten*, C. 82, S. 295, 2018, s. 1153-1174.

YAVUZ, Bilge, “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması’nın Hazırlık Aşamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 8, S. 23, 1992, s. 273-308.

YAVUZ, Erdem, “1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye’ye ve Diğer Ülkelere Olan Etkisinin İstatistik Analizi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 14, S. 2, 2021, s. 377-390.

YERASİMOS, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar –Balkanlar Kafkaslar ve Ortadoğu-* İstanbul İletişim Yayınları, 2015.

YILDIRIM, Seyfi, “1921 Londra Konferansı’nda Fransa’nın Tavrı ve Güney Cephesine Yansımaları”, *Millî Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu: bildiriler; Gaziantep, 25-27 Aralık 2013/yay. haz.: Erdem Ünlen (ve diğ.)*, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi 2015.

YILMAZ, Faruk, *Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Dış Borçları*, Berikan Yayınevi, İstanbul 2007.

C. Gazeteler

Son Posta Gazetesi, “Hatay Meclisi Açıldı, Devlet Reisliğine Tayfur Sökmen İttifakla Seçildi” 3 Eylül 1938.

_____, “Ordumuzun Antakya’ya Girişi Çok Güzel ve Çok Heyecanlı Oldu” 8 Temmuz 1938.

_____, “Mukavele Nasıl İmzalandı?” 21 Temmuz 1936.

D. İnternet Erişim Adresleri

TBMM Gizli Celse Zabıtları:

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1 Erişim 1 Ağustos 2022.

Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi, Milli Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı:

<https://www.msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih/icerik/turk-istiklal-harbi-serisi> Erişim 2 Ağustos 2022.

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

219

15 / 2

Summary

It is possible to divide the relations with Syria during the Atatürk period into three different periods. The first period began with the establishment of the region as a separate Arab republic after 1918. In this period, when Türkiye was also fighting for freedom in its own Anatolian lands, the search for a federation between the two sides was seriously discussed. However, with the year 1920, conditions were shaped differently in both Türkiye and Syria. While Türkiye declared its own republic, Syria came under the occupation of France. Relations in this second period have generally been the scene of Turkey's search for a balance between Arab nationalists and France.

The third period, which was shaped in the conditions of Lausanne after 1923, was shaped in the shadow of Türkiye-France relations in the shadow of the transformations experienced in the international arena. Despite the periodic changes in Atatürk, it is seen that a policy that respects the rights of both sides was followed in the 20-year period between 1918-38.

The most important principle of Atatürk's foreign policy in the period of the Arab Kingdom established in Syria after the Ottoman Empire, as envisaged in the National Pact, was that the fate of the places where the Arab majority lived was determined by the people of that region. However, some of the borders drawn in the Middle East by the European invaders simply did not require consent. For this reason, even the idea of establishing a federation between the two parties in the early periods of Atatürk's policies was welcomed.

However, since 1920, Turkey's policy of supporting Syria's full independence has continued, but the rescue of the Turkish population under the occupation of France has become an important goal. After the official separation of the borders of Turkey and Syria in 1923, the idea of federation was no longer on the agenda, and a new era began. During the next period, border issues between the two sides came to the fore and a serious test was given by using every method of diplomacy.

In the post-1923 period, which was shaped by the understanding of peaceful foreign policy and good neighborliness, more than ten bilateral agreements regarding Syria were made. With these agreements, many political, economic and social problems between the two sides were settled. The peaceful foreign policy, which was applied as a general principle during the Atatürk period, managed to keep Turkey in an advantageous position in Syria during that period and served regional peace.

